

ΤΑ ΤΑΦΙΚΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΕΤΩΝ 2006-2008 ΣΤΗΝ ΑΜΦΙΠΟΛΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΥΡΥΤΕΡΗ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ

Η διαρκώς εντεινόμενη ανασκαφική δραστηριότητα της Εφορείας Αρχαιοτήτων Σερρών τα τελευταία χρόνια, είχε ως αποτέλεσμα να έρθουν στο φως πολυάριθμα και σημαντικά κινητά και ακίνητα ευρήματα σε ολόκληρη την έκταση του νομού Σερρών. Στο παρόν άρθρο θα παρουσιαστούν συνοπτικά τα ταφικά ευρήματα που ερευνήθηκαν κατά την τριετία 2006-2008 υπό την επίβλεψη της υπογράφουσας, σε τρεις θέσεις στο νότιο τμήμα του νομού. Πιο συγκεκριμένα, ο λόγος γίνεται για συστάδες τάφων έξω από το χωριό Δόμηρος, έναν μακεδονικό τάφο εντός των ορίων του ανατολικού νεκροταφείου της Αμφίπολης και ένα σύνολο τάφων στην περιοχή Ν. Κερδυλλίων.

Η αφορμή για τη διενέργεια των ανασκαφικών εργασιών ήταν σε κάθε περίπτωση διαφορετική. Έτσι, την άνοιξη του 2006 και στο πλαίσιο των εργασιών της Νομαρχίας Σερρών για την κατασκευή νέας συνδετήριας οδού ανάμεσα στα χωριά Ροδολίβος και Μυρίνη (εικ. 1), αποκαλύφθηκε, στο ύψος του Δομήρου, τμήμα αρχαίου νεκροταφείου¹. Η ανασκαφή αυτή ήταν ουσιαστικά η πρώτη οργανωμένη αρχαιολογική έρευνα στην περιοχή του Δομήρου και είχε ως αποτέλεσμα τη χαρτογράφηση μιας νέας θέσης στον αρχαιολογικό χάρτη του νομού Σερρών. Πιο συγκεκριμένα, σε έκταση λίγο παραπάνω του ενός χιλιομέτρου και με κατεύθυνση από τα νοτιοανατολικά προς τα νοτιοδυτικά σε σχέση με το σύγχρονο χωριό, εντοπίστηκαν συνολικά σαράντα τάφοι, συγκεντρωμένοι κατά ομάδες σε τρεις θέσεις: τέσσερις στη θέση Υδατοδεξαμενή, είκοσι στη θέση Υδατόπυργος και δεκαέξι στη θέση Μελάγκια (εικ. 2).

Ως προς τη μορφή τους, οι τάφοι που ερευνήθηκαν διακρίνονται σε λακκοειδείς και κιβωτιόσχημους. Σε μεμονωμένες περιπτώσεις, στη μία πλάγια μακριά πλευρά, υπάρχει διαμόρφωση εν είδει θρανίου («πατούρα»). Για την επένδυση και την κάλυψη των κιβωτιόσχημων τάφων χρησιμοποιήθηκαν αβεστολιθικές πλάκες και επεξεργασμένες αμιμόπετρες

1. Αναλυτικά βλ. Κ. Περιστέρη - Η. Ζωγράφου - Θ. Σαλονικιός, «Δόμηρος - Μυρίνη 2006: ανασκαφική έρευνα σε δύο νέες θέσεις του νομού Σερρών», *ΑΕΜΘ* 20, 229-240.

(σε μία περίπτωση η αμμόπετρα εμπεριείχε και απολιθωμένα όστρεα)², ενώ παρατηρήθηκε και ο συνδυασμός των δύο υλικών στην ίδια ταφή.

Εικ. 1. Ροδολίβος - Μυρίνη, απόσπασμα χάρτη.

2. Όσον αφορά στην προμήθεια των πρώτων υλών για την κατασκευή των κιβωτιόσημων τάφων στο Δόμηρο, διαπιστώθηκε ότι τόσο ο ασβεστόλιθος, όσο και η αμμόπετρα που χρησιμοποιήθηκαν είναι ντόπια υλικά. Κοιτάσματα ασβεστολιθικών πετρωμάτων υπάρχουν στους πρόποδες του Παγγαίου όρους, πάνω από το γειτονικό χωριό Ροδολίβος. Επιπλέον, κατά τη διάρκεια των χωματουργικών εργασιών της κατασκευάστριας εταιρίας για τη διάνοξη του δρόμου και σε απόσταση ενός μόνο χιλιομέτρου από τη θέση Μελάγκια, εντοπίστηκαν κοιτάσματα αμμόπετρας, όμοιας με αυτής που χρησιμοποιήθηκε για την επένδυση και κάλυψη των τάφων. Το σημείο ήταν ήδη γνωστό στους γεροντότερους, καθώς από εκεί προμηθεύτηκαν δομικό υλικό οι πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν στο Δόμηρο μετά τη μικρασιατική καταστροφή.

Εικ. 2. Γενική άποψη της ανασκαφής. Λήψη από τη θέση Υδατόπυργος προς τις θέσεις Υδατοδεξαμενή και Μελάγια.

Με λίθινες πλάκες ήταν καλυμμένοι και κάποιοι λακκοειδείς τάφοι, άλλοι ήταν κεραμοσκεπείς, ενώ κάποτε έμειναν ακάλυπτοι.

Δυστυχώς, κάποιοι τάφοι βρέθηκαν διαταραγμένοι ή σε πολύ μεγάλο βαθμό κατεστραμμένοι, ενώ και από τους αδιατάρακτους ορισμένοι αποδείχτηκαν ακτέριστοι³. Οι κτερισμένες ταφές τοποθετούν τη γενική χρονολόγηση του νεκροταφείου - στην έκταση τουλάχιστον που ερευνήθηκε - σε ένα φάσμα περίπου δύο αιώνων, από τα τέλη του 6^{ου} (εικ. 3) ως τα τέλη του 4ου αι. π.Χ., με την πλειονότητα των κτερισμάτων να χρονολογούνται στον 4ο προχριστιανικό αιώνα⁴. Ανάμεσα στα πρωιμότερα ευρήματα συγκαταλέγονται δύο κορινθιακά εξάλειπτρα⁵ και αέραιες ή τμηματικά σωζόμενες χάλκινες τοξωτές πόρπες⁶, κάποιες με σπονδυλωτή διαμόρφωση (εικ. 4). Σε αρκετές ταφές βρέθηκαν χάλκι-

3. Οι έξι βρέθηκαν διαταραγμένοι, ενώ από τους αδιατάρακτους οι εννέα αποδείχτηκαν ακτέριστοι.

4. Για αναλυτική φωτογραφική τεκμηρίωση των αναφερόμενων κτερισμάτων, ό.π., σημ. 1.

5. Για παρόμοια κορινθιακά εξάλειπτρα βλ. Ι. Βοκοτοπούλου, Αικ. Δεσποίνη, Β. Μισαηλίδου & Μ. Τιβέριος, *Σίνδος. Κατάλογος της Έκθεσης*, Αθήνα 1985, αρ. κατ. 403 και 412, όπου και σχετική βιβλιογραφία, (στος εξής Σίνδος 1985).

6. Παρόμοιες πόρπες βρέθηκαν στον τύμβο του Καστά Αμφίπολης και εκτίθενται στο αρχαιολογικό μουσείο Αμφιπόλεως, Δ. Λαζαρίδης, *Αμφίπολις*, Αθήνα 1994, εικ. 80, αρ. καταγρ. 1175, (στο εξής: Λαζαρίδης 1994).

Εικ. 3. Κιβωτιόσχημος τάφος κτερισμένος με κορινθακό εξάλειπτρο.

Εικ. 4. Δόμηρος, θέση Μεγάγια, T13, Χάλκινη τοξωτή πόρπη με σπονδυλωτή διακόσμηση.

να νομίσματα, τόσο μεμονωμένα, όσο και συγκεντρωμένα σε «θησαυρούς»⁷, που οδηγούν τη χρονολόγηση μέσα στον 4ο αι. π.Χ. και ως τις αρχές του 3ου. Ανάμεσά τους ξεχωρίζει ασημένιος οβολός Αλεξάνδρου Γ' (330-328 π.Χ.) κοπής Αμφιπόλεως, ενώ αναγνωρίζονται και χάλκινα νομίσματα Φιλίππου Β' (359-336 π.Χ.) και Κασσάνδρου (306-297 π.Χ.).

Η πλουσιότερα κτερισμένη ταφή εντοπίστηκε στη θέση «Μελάγκια». Πρόκειται για έναν κιβωτιόσχημο τάφο, προφανώς νεαρής γυναίκας, η οποία ενταφιάστηκε συνοδευόμενη από πλήθος κοσμημάτων και μικρών εργαλείων καλλωπισμού. Την συνόδευαν πέντε ζεύγη αργυρών και χάλκινων ενωτίων⁸, έξι χάλκινες πόρπες, ένα αργυρό δαχτυλίδι στη σφενδόνη του οποίου προσαρμόζεται χρυσό έλασμα και κοσμείται με έκτυπη μορφή, περιδέραιο με χάντρες από όστρεα, χάλκινη ωτογλυφίδα και χάλκινη τριχολαβίδα, καθώς επίσης και πήλινη προτομή γυναικείας μορφής. Όλα τα παραπάνω αντικείμενα, αλλά κυρίως το αρυβαλλοειδές ληκύθιο⁹ που συνόδευε τη νεκρή, τοποθετεί χρονολογικά τον τάφο στα μέσα του 4^{ου} αι. π.Χ.

Αξιοσημείωτη είναι και η περίπτωση ενός κιβωτιόσχημου τάφου, όπου διαπιστώθηκε η διπλή ταφή ενήλικης και παιδικής μορφής. Ανάμεσα στα οστά του ενήλικα νεκρού βρέθηκαν τρία ασημένια νομίσματα Θάσου¹⁰, που τοποθετούν τον ενταφιασμό του στα τέλη του 5^{ου} αι. π.Χ. Περίπου μισό αιώνα αργότερα, γύρω στα μέσα του 4^{ου} αι. π.Χ., φαίνεται ότι τα οστά του ενήλικα παραμερίστηκαν για να ταφεί εκεί ένα παιδί, συνοδευόμενο από αρυβαλλοειδές ληκύθιο, χάλκινα περιβραχιόνια, χάλκινο δαχτυλίδι με σφραγίδα και αργυρά ενώτια με μορφή αιγάγρου.

Ενδιαφέροντα ευρήματα έδωσε διαταραγμένος κιβωτιόσχημος τάφος, τα κτερίσματα του οποίου τον χρονολογούν στα μέσα του 4^{ου} αι. π.Χ. Ανάμεσά τους ξεχωρίζει ζεύγος χρυσών ενωτίων που κοσμούνται

7. Στη θέση «Υδατόπυργος» εντοπίστηκαν δύο κιβωτιόσχημοι τάφοι, στους οποίους βρέθηκαν δύο θησαυροί, ένας έντεκα νομισμάτων με κοπές Φιλίππου Β', Φιλίππου, Αλεξάνδρου Γ' και Κασσάνδρου και ένας δεκαεννέα χάλκινων νομισμάτων Φιλίππου Β'. Ο τελευταίος αυτός θησαυρός βρέθηκε μέσα σε ένα δίωτο αβαφές αγγείο.

8. Για ενώτια αυτού του τύπου και τον τρόπο που φοριούνται στο αυτί, βλ. Σίνδος 1985, 51, αρ. κατ. 71, όπου και σχετική βιβλιογραφία.

9. Για κοντινό παράλληλο βλ. *Αρχαία Μακεδονία, Κατάλογος Έκθεσης στην Αυστραλία, Μελβούρνη-Μπρισμίν-Σίδνευ*, Αθήνα 1988, αρ. κατ. 265 (στο εξής: *Αρχαία Μακεδονία* 1988)

10. Το νόμισμα χρονολογείται στην περίοδο 411-350 π.Χ. Εμπροσθέντυπος: Σειληνός, οπισθότυπος: Δελφίνια και Θ-Α, βλ. σχετικά, SYLLOGE NUMMORUM GRAECORUM COPENHAGEN: The Royal Collection of Coins and Medals, Danish National Museum, Volume 2, Thrace and Macedonia και πιο συγκεκριμένα, Thrace, pl. 20, 1033 - 1034. (στο εξής: SNG, Cop., Vol. 2).

Εικ. 5. Δόμηρος, Θέση
Μελάγκια, T12, Λυχνάρι και α-
ρυβαλλοειδή ληκύθια.

με λεοντοκεφαλή¹¹.

Από τα πήλινα αγγεία του νεκροταφείου αξίζει να σημειωθούν αβαφής αμφορίσκος, άβαφη οينوχόη, αβαφές λυχνάρι, αρυβαλλοειδή ληκύθια¹² (εικ. 5), μελαμβαφής κάνθαρος και μυροδοχείο με επάλληλες λεπτές ερυθρές ταινίες στο σώμα, που χρονολογούν τους τάφους στους οποίους βρέθηκαν επίσης στον 4^ο αι. π.Χ.

Η συνολική θεώρηση των κτερισμάτων οδήγησε σε μια παρατήρηση, η σημασία της οποίας δεν είναι εύκολο να αξιολογηθεί επί του παρόντος: στο δείγμα των τάφων που ερευνήθηκε διαπιστώθηκε ότι τα λιγοστά κτερίσματα που μπορούν να τοποθετηθούν μέσα

στα όρια του 5ου αι. π.Χ. ανήκουν στις αρχές ή στο τέλος του, ενώ, όπως ήδη σημειώθηκε επανειλημμένα, η πλειονότητα των κτερισμάτων χρονολογείται στα μέσα του 4ου προχριστιανικού αιώνα. Με δεδομένο ότι πρόκειται για μια νέα αρχαιολογική θέση, την έκταση και τα όρια της οποίας δεν γνωρίζουμε, είναι δύσκολο να εκτιμηθεί το χρονολογικό κενό που παρατηρήθηκε από τα κτερίσματα των τάφων που ανασκάφθηκαν. Εκτός αυτού, δεν γνωρίζουμε ούτε τη θέση ή την έκταση του οικισμού (ή ίσως και των οικισμών) με τον οποίο συνδέεται το τμήμα του αρχαίου νεκροταφείου που αποκαλύφθηκε στην περιοχή του Δομήρου. Μοναδικές ενδείξεις για την ύπαρξη οικισμού και νεκροταφείου στην ευρύτερη περιοχή προέρχονται από παράλληλες επιφανειακές έρευνες που έγιναν στη γειτονική θέση «Σωληνάρια», σίγουρα όμως δεν αποτελούν επαρκές στοιχείο.

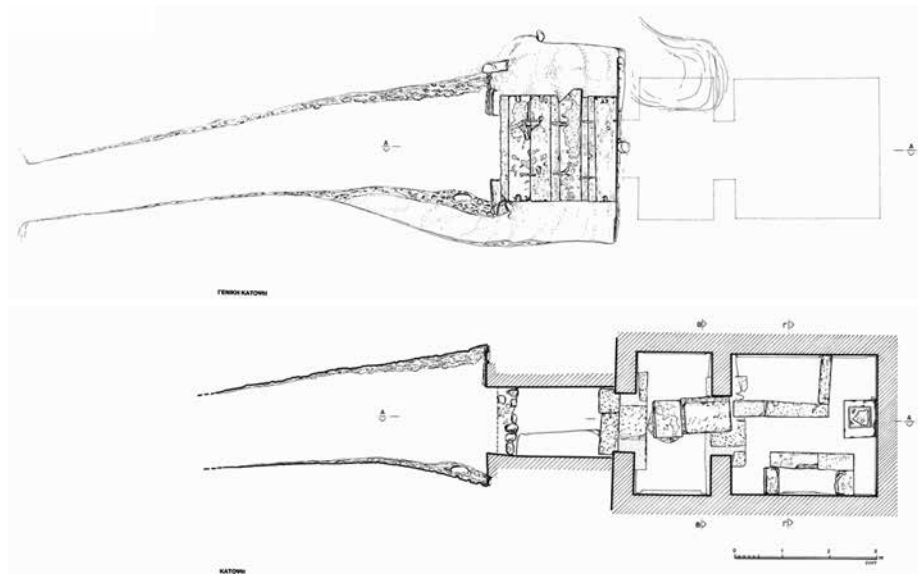
Λίγο αργότερα την ίδια χρονιά, η λαθραία ανασκαφική δραστηριότητα στην περιοχή της Αμφίπολης στάθηκε η αφορμή να πραγματοποιη-

11. Για τον τύπο, γνωστότατο σε ολόκληρο τον αρχαίο ελληνικό κόσμο από τον όψιμο 4^ο ως το 2^ο αι. π.Χ., βλ. Ντ. Ζαφειροπούλου (επιμ.), *Το Ελληνικό Κόσμημα, 6000 χρόνια Παράδοση*, Θεσσαλονίκη 1997, αρ. κατ. 103 (Αλυκές Κίτρους), 122 (Αιγίνιο Περιάς), 130 (Αιγίνιο Περιάς, όπου περιγράφεται και ο τρόπος που φοριέται το ενώτιο) και 132 (Αιγίνιο Περιάς), όπου και η σχετική βιβλιογραφία και Μ. Τσιγαρίδα - Δ. Ιγνατιάδου, *Ο Χρυσός των Μακεδόνων, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης*, Αθήνα 2000, 45, εικ. 40 (Σέδες).

12. Για δύο πανομοιότυπα ληκύθια βλ. *Αρχαία Μακεδονία* 1988, αρ. κατ. 264 και αρ. κατ. 265 από το «Ανατολικό» Νεκροταφείο της Πέλλας.

ηθεί έρευνα στον λόφο που βρίσκεται αριστερά στη διασταύρωση των Ε.Ο. Θεσ/νίκης - Καβάλας και Θεσ/νίκης Δράμας. Εκεί, αποκαλύφθηκε πολλαπλά συλημένος και πολύ διαταραγμένος διθάλαμος καμαροσκεπής μακεδονικός τάφος¹³ (σχ. 1), με είσοδο στα ανατολικά και δρόμο λαξευμένο στον φυσικό βράχο. Από τα σημεία εισόδου των τυμβωρύχων στην καμάρα του προθαλάμου και του θαλάμου είχε εισρεύσει μεγάλη ποσότητα χώματος στο εσωτερικό του τάφου, που παρουσίαζε μια εικόνα έντονης διαταραχής.

Ως προς τα δομικά του χαρακτηριστικά, διαπιστώθηκε ότι πρόκειται για τάφο κατασκευασμένο εξ ολοκλήρου (τόσο το θεμέλιο όσο και η ανωδομή) από ντόπιο πωρόλιθο¹⁴, κατά το ορθογώνιο ισοδομικό σύστημα. Εσωτερικά το κτίσμα διαιρείται σε δύο χώρους με ενιαίο εξωτερικό τοίχο: έναν ορθογώνιο προθάλαμο¹⁵ και έναν τετράγωνο κυρίως

Σχ. 1. γενική κάτοψη του νέου μακεδονικού τάφου της Αμφίπολης

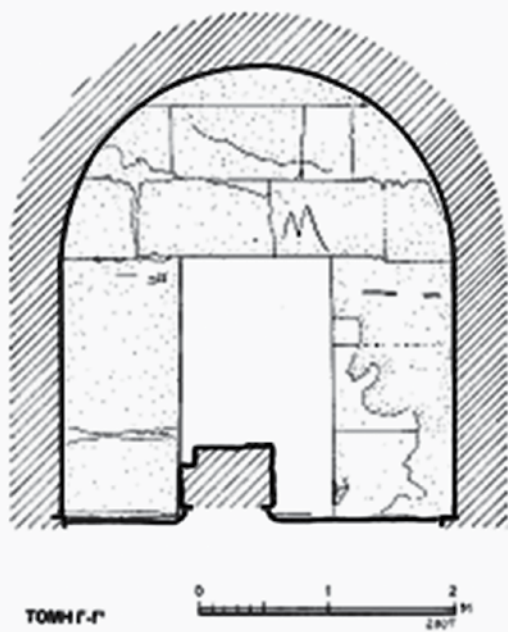
13. Αναλυτικά βλ. Η. Ζωγράφου, Ένας νέος μακεδονικός τάφος στην αρχαία Αμφίπολη, *ΑΕΜΘ* 20, 175-184.

14. Από το ίδιο υλικό είναι κατασκευασμένοι και οι άλλοι δύο γειτονικοί μακεδονικοί τάφοι της περιοχής, γνωστοί ως Αμφίπολης I και II αντίστοιχα. Για το μακεδονικό τάφο Αμφίπολης I βλ. Δ. Λαζαρίδης, *ΑΔ* 16, 1960, Χρον., 218, πίν. 184δ και του ίδιου, *ΠΑΕ* 1960, 71, εικ. 1, πίν. 54α-β, 55α, 60α. Έργον 1960, 71-72, εικ. 87-89, Λαζαρίδης 1994, 78-82, εικ. 42-44. Επίσης, Β. Gössel, *Makedonische Kammergräber*, Berlin 1980) 92-94 (στο εξής, Gössel). Για το μακεδονικό τάφο Αμφίπολης II (θέση Μάντρες), βλ. Δ. Λαζαρίδης, *ΠΑΕ* 1961, 63, εικ. 1 και του ίδιου, Έργον 1961, 66, εικ. 70, *ΑΔ* 17, 1961/62, Χρον., 233, εικ.1. Επίσης, Gössel, 97, αριθ.13.

15. Έχει διαστάσεις 3,08 μ. x 1,58 μ.

θάλαμο¹⁶. Οι τοίχοι πάνω από το θεμέλιο αποτελούνται από τρεις σειρές ισουψών δόμων, ενώ η καμάρα αριθμεί έντεκα (11) σειρές θολιτών¹⁷, με στενότερη κατά το ήμισυ σχεδόν, την κεντρική. Στον κυρίως θάλαμο, στη γένεση της καμάρας, διαπιστώθηκαν ίχνη σιδερένιων καρφιών για την ανάρτηση συνοδευτικών αντικειμένων¹⁸. Το δάπεδο και στους δύο χώρους είναι χωμάτινο. Οι είσοδοι θαλάμου και προθαλάμου είναι τοποθετημένες στον επιμήκη άξονα του μνημείου, σε πλήρη μεταξύ τους αντιστοιχία, με ίδιες ακριβώς διαστάσεις¹⁹, μονολιθικό κατώφλι και απλή διαμόρφωση.

Οι τοίχοι επενδύονται, τόσο εσωτερικά, όσο και εξωτερικά με απλό, υπόλευκο κονίαμα, μέτριας ποιότητας. Μοναδικό δείγμα γραπτής

Σχ. 2. Δυτικός τοίχος του προθαλάμου.

διακόσμησης (με ερυθρό-πό χρώμα) αποτελεί μίμηση του ισοδομικού συστήματος, που ανιχνεύεται στον δυτικό τοίχο του προθαλάμου, ενώ στο αντίστοιχο τύμπανο αναγνωρίζουμε και ευμεγέθους εγχάρακτο «Μ» (σχ. 2). Την πολύ απλή αρχιτεκτονικά πρόσοψη του τάφου κοσμεί λιτό γείσο, περιμετρικά του θυρώματος.

Στην αρχική του φάση, το μνημείο διέθετε αστέγαστο δρόμο, μήκους 6 μέτρων, λαξευμένο στον φυσικό βράχο. Η είσοδος του τάφου θα σφράγιζε με μεγάλους δόμους, όπως δείχνουν οι δύο πωρόλιθοι της πρώ-

16. Έχει διαστάσεις 3,08 μ. x 3,05 μ. Οι διαστάσεις του κυρίως θαλάμου εντάσσουν το κτίσμα στην κατηγορία των μακεδονικών τάφων με τετράγωνο θάλαμο διαστάσεων 3 x 3 μ. Για τους μακεδονικούς τάφους με τετράγωνο θάλαμο πλευράς 3 μ. βλ. Δ. Παντερμαλής, «Ο νέος Μακεδονικός Τάφος της Βεργίνας», *Μακεδονικά* 12, 173 κ.ε. (στο εξής, Παντερμαλής, *Μακεδονικά* 12).

17. Ο τρόπος κατασκευής και η διαμόρφωση της καμάρας είναι κοινός και για τους δύο χώρους του τάφου. Παρομοίως ίδιο είναι και το ύψος της καμάρας, που φτάνει τα 2,50μ. από το δάπεδο.

18. Για τα αντικείμενα που αναρτώνταν συνήθως στους τοίχους βλ. Παντερμαλής, *Μακεδονικά* 12, 159.

19. Και οι δύο έχουν άνοιγμα 1,19 μ. και ύψος 2 μ.

της σειράς του σφραγίσματος, που βρέθηκαν στη θέση τους, ενωμένοι με σιδερένιο πιάσχημο σύνδεσμο²⁰. Σε μια επόμενη φάση προστέθηκε μπροστά στην είσοδο του τάφου κτιστός ορθογώνιος χώρος (πιθανότατα κάποιος στεγασμένος δρόμος) με επίπεδη στέγη, μειώνοντας σχεδόν στο μισό το μήκος του ελεύθερου δρόμου και αλλοιώνοντας την εικόνα της αρχικής πρόσοψης του μνημείου. Ο νέος χώρος είναι αμελέστερης, αν και παρόμοιας, κατασκευής σε σχέση με τον ίδιο τον τάφο. Για τους τοίχους του έχουν χρησιμοποιηθεί πωρολιθικοί δόμοι, ενώ η στέγη αποτελείται από τέσσερα τμήματα δωρικού, γωνιακού επιστυλίου σε δεύτερη χρήση. Έχουν μήκος περίπου 2,30 μ. έκαστο και ενώνονται με σιδερένιους πιάσχημους συνδέσμους. Επενδύονται με λευκό κονίαμα εξαιρετικής ποιότητας, όπου με δυσκολία διακρίνονται ίχνη ερυθρωπής γραπτής ταινίας. Ερυθρό χρώμα βρέθηκε και απευθείας τοποθετημένο πάνω στην επιφάνεια του πωρόλιθου στα πλάγια τοιχώματα.

Για το σφράγισμα του στεγασμένου δρόμου (εικ. 6) χρησιμοποιήθηκαν ορθογώνιοι γωνιόλιθοι και δουλεμένες πέτρες, που θεμελιωνόταν πρόχειρα σε μια απλή σειρά αργών λίθων. Μπροστά από το σφράγισμα υπήρχε τοποθετημένος λιθοσωρός. Το ανώτερο τμήμα τόσο του λιθοσωρού, όσο και του σφραγίσματος βρέθηκε ανοιγμένο, με τις πέτρες και τους δόμους να έχουν εισχωρήσει ως μεγάλο ύψος στο εσωτερικό του

Εικ. 6. Σφράγισμα στεγασμένου “δρόμου”. Μακεδονικός τάφος Αμφίπολης.

20. Η πρώτη σειρά του πωρολιθικού σφραγίσματος έχει συνολικό μήκος 1,42 μ.

Εικ. 7. Η εικόνα της καταστροφής στο εσωτερικό του προθαλάμου. Άποψη από ανατολικά.

πωρολιθικούς γωνιόλιθους σκορπισμένους σχεδόν σε κάθε σημείο και οστά πεταμένα ολόγυρα, κυρίως όμως προς την είσοδο. Ανάμεσά τους φάνηκαν δύο λίθινες «σαρκοφάγοι»²², προσαρτημένες αντίστοιχα στον

χώρου.

Αντίστοιχη ήταν η εικόνα της καταστροφής και στο χώρο του προθαλάμου (εικ. 7), όπου εντοπίστηκαν πεσιμένοι πωρολιθικοί δόμοι, φυσικές πέτρες και ένας μεγάλος ορθογώνιος ογκόλιθος²¹, επί του οποίου υπήρχε συγκέντρωση ανθρώπινων οστών. Αντίστοιχες μικρές συγκεντρώσεις, αλλά και μεγάλη και άτακτη διασπορά οστών, συχνά κοιλοποιημένων, εντοπίστηκαν σε όλη την έκταση του προθαλάμου, συνθέτοντας μια εικόνα έντονης διαταραχής.

Στον κυρίως θάλαμο, κάτω από τον χωμάτινο όγκο, αποκαλύφθηκε μια εικόνα λεηλασίας με σπασμένους

21. Έχει εξωτερικές διαστάσεις 1,02 μ. x 0,74 μ. και πάχος 0,49 μ. Η παρουσία της πατούρας δημιουργεί εσωτερικές διαστάσεις 0,94 x 0,63 μ., μειώνοντας στις αντίστοιχες πλευρές το πάχος σε 0,32 μ. Η ερμηνεία της παρουσίας του στο σημείο αυτό παραμένει προβληματική. Φαίνεται ότι η θέση του εκεί δεν είναι τυχαία. Ίσως να χρησίμευσε για κάποια τελευταία εναπόθεση ταφής στην ανώτερη επιφάνειά του. Η ύπαρξη συγκεντρωμένων οστών θα μπορούσε να ενισχύει μια τέτοια υπόθεση, όμως η διαταραγμένη εικόνα του τάφου με τα διάσπαρτα οστά σε όλα τα πιθανά και απίθανα σημεία, σίγουρα δεν μπορεί να την επιβεβαιώσει. Προς το παρόν μπορούμε να πούμε με σχετική ασφάλεια ότι η τοποθέτησή του στο συγκεκριμένο σημείο δεν είναι τυχαία, αφού βρίσκεται σε απόλυτη ευθεία και άμεση επαφή με τα τοιχώματα της νότιας σαρκοφάγου του νεκρικού θαλάμου. Θεωρούμε, μάλιστα, πολύ πιθανόν, αρχικά να αποτελούσε μέρος του σφραγίσματος της εισόδου του προθαλάμου.

22. Για παρόμοια διάταξη των νεκρικών κατασκευών, βλ. Α. Χρυσοστόμου, «Αρχαία

βόρειο και νότιο τοίχο του θαλάμου και μία μικρή κίστη για την ένθεση λάρνακας, σε επαφή με τον δυτικό τοίχο²³. Εντός της κίστης βρέθηκαν λίγα μικρά οστά, μεταξύ των οποίων και τμήματα σιαγόνας, στους θύλακες της οποίας διατηρούνταν ακόμη έγκλειστα νεογλά δόντια.²⁴ Το εσωτερικό των κατασκευών ήταν γεμάτο με χώμα και σπασμένες πέτρες, χωρίς ίχνος κεραμικής ή άλλου ευρήματος, πλην κάποιων σκόρπιων και κακοποιημένων οστών. Όλα τα κινητά ευρήματα εντοπίστηκαν πεταμένα στις γωνίες και στον ελεύθερο κεντρικό χώρο, μέσα σε ένα στρώμα πάχους περίπου 30 εκ. με κατά τόπους ίχνη καύσης. Από τις νεκρικές κατασκευές νεότερη φαίνεται αυτή στον νότιο τοίχο, καθώς η βόρεια μακριά πλευρά της έχει καταστρέψει μέρος του κατωφλιού εισόδου.

Η έντονη διατάραξη του τάφου με το ανακάτωμα των σκελετών και των περισμάτων δεν επιτρέπουν την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων για την διαδοχή των ταφών και τη συχνότητα επανάχρησής του. Ωστόσο, η ύπαρξη του πρόσθετου στεγασμένου κτιστού δρόμου, παρά τη διαταραγμένη εικόνα και του ιδίου, οδηγεί στη σκέψη ότι ίσως κτίστηκε για να διευκολύνει τις υστερότερες ταφές. Κάτι ανάλογο συνέβη και στο μονοθάλαμο μακεδονικό τάφο στις Αλυκές Κίτρους²⁵.

Αν και επανειλημμένα συλημένος, ο μακεδονικός τάφος στο σύνολό του έδωσε στοιχεία ικανά να του δώσουν μια διάρκεια ζωής από τον πρώιμο 3^ο (ίσως και ύστερο 4^ο) αι. π.Χ. και ως τα μέσα περίπου του 2^{ου} αι. π.Χ. Αν και στην πλειονότητά τους τα ευρήματα προέρχονται από το νεκρικό θάλαμο, τις ίδιες κατηγορίες συναντάμε και στον προθάλαμο και στον κτιστό, στεγασμένο δρόμο. Μάλιστα, διαπιστώθηκε ότι τμήματα αγγείων και οστών που βρέθηκαν σκορπισμένα σε όλους τους χώρους του μνημείου, συνανήκουν μεταξύ τους.

Έδεσσα. Νέα ευρήματα από το βόρειο νεκροταφείο της Κάτω Πόλης», *AEMΘ* 19, 456-457, εικ. 12. Στην περίπτωση αυτή πρόκειται για συμπαγείς, κτιστές βάσεις κλινών, με τοιχώματα από ντόπιο υλικό και εσωτερικό γέμισμα από ασβεστόλιθο, που συμπλήρωνε το κενό. Στο μακεδονικό τάφο που εξετάζουμε, η έντονη διατάραξη του μνημείου δε μας επέτρεψε να διαπιστώσουμε αν πρόκειται για κτιστές βάσεις κλινών. Ωστόσο η μεγάλη ομοιότητα με το παράδειγμα της Έδεσσας καθιστά πολύ πιθανή μια τέτοια περίπτωση. Για το λόγο αυτό ο χαρακτηρισμός τους ως σαρκοφάγων τοποθετείται στο κείμενο εντός εισαγωγικών.

23. Για τη διάταξη των ταφικών κατασκευών στο εσωτερικό του νεκρικού θαλάμου, βλ. σχ. 1.

24. Για τον αριθμό, το είδος και τη διάταξη των νεκρικών κατασκευών στους νεκρικούς θαλάμους των μακεδονικών τάφων, βλ. Κ. Σισμανίδης, *Κλίνες και κλινοειδείς κατασκευές των μακεδονικών τάφων*, Αθήνα 1997, 259 κ.ε.

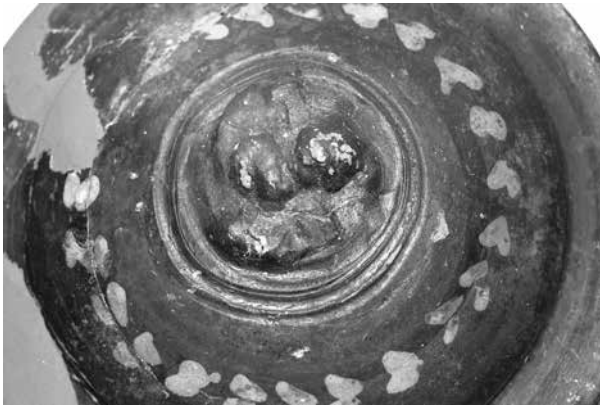
25. Μ. Μπέσιος, «Ανασκαφικές έρευνες στη Βόρεια Πιερία», *AEMΘ* 5, 1991, 176. Άλλη μια σκέψη, είναι ότι ίσως προστάτευε το εσωτερικό του τάφου από τα νερά που θα εισέρρεαν. Ενδεχομένως, τελικά, να είχε διπλή χρήση, εξυπηρετώντας και τις δύο ανάγκες του μνημείου.

Από το οστεολογικό υλικό προκύπτει ότι έχουμε τουλάχιστον έξι σκελετούς ενηλίκων, χωρίς να μπορούμε όμως να διαπιστώσουμε το φύλο των νεκρών, και έναν παιδικό.

Από τα πολύτιμα κτερίσματα²⁶ του τάφου ελάχιστα διέλαθαν της προσοχής των τυμβωρύχων, όπως χρυσά ελάσματα ή φύλλα και καρποί βαλανιδιάς, προφανώς από στεφάνια, ένα ζεύγος παιδικών ενωτίων από συμπαγές χρυσό με στριφτό κρικό και απόληξη σε σχήμα λεοντοκεφαλής²⁷ και μια μικροσκοπική χρυσή δανάκη²⁸ με ανάγλυφη, αντρική μορφή.

Σαφώς περισσότερα ήταν τα πηλίνα κτερίσματα, κυρίως πυξίδες, και μυροδοχεία και λιγότερο λυχνάρια και σκυφίδια. Ξεχωρίζει μία πυξίδα με γραπτή διακόσμηση του τύπου «Δυτικής Κλιτύος» και πλαστικό μέταλλο στο πώμα, όπου παριστάνεται ο Έρωτας και η Ψυχή σε εναγκαλισμό και ασπασμό (εικ. 8). Πρόκειται για θέμα συνηθισμένο κατά τα ελληνιστικά χρόνια, ενώ στον συγκεκριμένο τύπο χρησιμοποιείται κυρίως στον 2^ο αι. π.Χ.²⁹

Πολυάριθμα ήταν τα σιδερένια αντικείμενα, όπως μικρά κλειδιά, λάμες, σπλεγγίδες και αιχμές δοράτων, ενώ δεν έλλειψαν και τα χάλκινα αντικείμενα, με πιο χαρακτηριστικά κάποια ελάσματα, πιθανότατα

Εικ. 8. Πήλινη πυξίδα ανάγλυφη παράσταση του Έρωτα και της Ψυχής στο μέταλλο του πώματος.

εξαρτήματα ξύλινου κιβωτιδίου. Πιο περιορισμένος ήταν ο αριθμός των οστέινων αντικειμένων, από τα οποία ξεχωρίζουν επτά κομβία με κεντρική οπή.

Από την κεραμική που βρέθηκε έξω από τον κτιστό δρόμο και που έδωσε πιο χαρακτηριστικά σχήματα του 2^{ου} αι. π.Χ.,

26. Για αναλυτική φωτογραφική τεκμηρίωση των κτερισμάτων βλ. ό.π. σημ. 13.

27. Ο.π. σημ. 9.

28. Για δανάκες και νεκρικά κοσμήματα βλ. D. Kurtz - J. Boardman, *Έθιμα ταφής στον αρχαίο ελληνικό κόσμο* (μτφ. Ου. Βιζυηνός - Θ. Ξένος 1994), 165 & 207, Παπαποστόλου, ΑΔ 32, 287 και 323, 388, Παντερμαλής, *Μακεδονικά* 12, 166.

29. Η. Ζωγράφου, «Μία απεικόνιση του Έρωτα και της Ψυχής σε μέταλλο πυξίδας από την ελληνιστική νεκρόπολη της Αμφίπολης», στο *Δινήσσσα*. Τιμητικός τόμος για την Κατερίνα Ρωμιοπούλου, Θεσσαλονίκη 2012, 523-528, όπου και αναλυτική βιβλιογραφία σχετικά με το θέμα και την ιστορία της απεικόνισής του στην αρχαία τέχνη.

Εικ. 9. Ανάγλυφος σκύφος από τον δρόμο του τάφου.

ξεχωρίζουμε ερυθροβαφή μεγαρικό σκύφο σε κατατομή (εικ. 9): το σώμα διαιρείται σε ζώνες, μια φυτική και μία με εναλλασσόμενα κανθαρόσχημα αγγεία και ερωτιδεΐς, ενώ η βάση του διαμορφώνεται ως φυτικό μέταλλιο.

Η παρουσία ενός τέτοιου μνημείου στη συγκεκριμένη θέση δεν πρέπει να μας εκπλήσσει, καθώς βρίσκεται μέσα στα όρια της ελληνοιστικής νεκρόπολης της Αμφίπολης. Όσον αφο-

ρά στο κτίσμα, η λιτή αρχιτεκτονική μορφή του και οι απλές και πρόχειρα κατασκευασμένες σαρκοφάγοι, το συγκαταλέγουν στην ομάδα των απλούστερων μακεδονικών τάφων. Κατασκευασμένος, όπως φαίνεται, στον ύστερο 4^ο ή πρώιμο 3^ο αι. π.Χ., ο τάφος χρησιμοποιείται κατ' επανάληψη μέχρι και τις αρχές ή τα μέσα του 2^{ου} προχριστιανικού αιώνα. Έτσι η χρήση του φτάνει την περίοδο που αρχίζουν να εγκαταλείπονται οι μακεδονικοί τάφοι ως ταφικά κτίσματα, καθώς η κατασκευή τους απαιτεί ιδιαίτερα υψηλές δαπάνες και υιοθετούνται απλούστερες μορφές ταφής. Χωρίς να σημαίνει ότι δεν υπάρχουν εξαιρέσεις - όπως ο γειτονικός μακεδονικός τάφος της Αγγίστας³⁰ - από την περίοδο αυτή και μετά συνηθίζονται οι απλούστεροι μακεδονικοί τάφοι και συνήθως οι μονοθάλαμοι.

Η παρουσίαση των ταφικών ευρημάτων της ευρύτερης περιοχής της Αμφίπολης κατά τα έτη 2006-2008 κλείνει με την περίπτωση του ρωμαϊκού νεκροταφείου που εντοπίστηκε κατά τους θερινούς μήνες του 2008, στο πλαίσιο σωστικής ανασκαφικής έρευνας στη θέση «Κρουονέρι» Ν. Κερδυλλίων³¹. Βρίσκεται 2,5 χλμ. περίπου βορειοδυτικά της αρχαίας Αμφίπολης επί της επαρχιακής οδού Ν. Αμφιπόλεως - Νιγρίτας (εικ. 10). Δυστυχώς δεν στάθηκε δυνατόν να συνδεθεί το τμήμα του νεκροταφεί-

30. Για τον τάφο της Αγγίστας βλ. Χ. Κουκούλη - Χρυσανθάκη, *ΑΔ* 23, 1968, Χρον., 359, Χ. Κουκούλη - W. Hoepfner, *ΑΔ* 28, 1973, Χρον., 457, Χ. Κουκούλη, *ΑΔ* 29, 1973-1974, Χρον., 786 και Gössel, 108-109, αρ. 13-14.

31. Η. Ζωγράφου - Μ. Κυρανούδη, «Κρουονέρι Ν. Κερδυλλίων: το ρωμαϊκό νεκροταφείο και η περίπτωση διατήρησης οργανικών ινών σε χάλκινα νομίσματα», *ΑΕΜΘ* 22, 513-520, στο εξής: Ζωγράφου-Κυρανούδη, *ΑΕΜΘ* 22.

Εικ. 10.

Εικ. 11. Ο κιβωτιόσχημος τάφος με το τμήμα της ενεπίγραφης στήλης. Θέση ανασκαφής Κρυονερίου Ν. Κεραυλλίων.

ου που ανασκάφθηκε με κάποιο συγκεκριμένο οικιστικό σύνολο.

Εντός του οικοπέδου ερευνήθηκαν συνολικά τριάντα ένας τάφοι, οι περισσότεροι διαταραγμένοι, εκ των οποίων μόνο ο ένας μπορεί να χρονολογηθεί από τα κτερίσματά του³² στον ύστερο 3^ο αι. π.Χ. Οι υπόλοιποι είναι ρωμαϊκών χρόνων και καλύπτουν ένα διάστημα δύο αιώνων, από τα μέσα του 2^{ου} έως τα μέσα ή τέλη του 4^{ου} αι. μ.Χ. Αναγνωρίστηκαν απλοί λακκοειδείς, κεραμοσκεπείς καλυβίτες και λίθινοι κιβωτιόσχημοι τάφοι. Για την κάλυψη και σπανιότερα για τα τοιχώματα των τελευταίων χρησιμοποιήθηκαν και χαμηλής ποιότητας αρχιτεκτονικά μέλη από πωρόλιθο ή μάρμαρο, σε επανάχρηση. Αξίζει να σημειωθεί το παράδειγμα τμήματος επιγραφής από μαρμάρινη στήλη, που χρησίμευσε ως καλυπτήρια πλάκα και έφερε την επιγραφή: ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΑΡΠΑΛΟΥ (εικ. 11).

Θα λέγαμε ότι η συνήθης ταφική πρακτική ήταν ο απλός ενταφιασμός απευθείας στο έδαφος και σπανιότερα η απόθεση επάνω σε στρώση από ευμεγέθεις κεραμίδες, ενώ προηγούμενη καύση του νεκρού (πρακτική επίσης χαρακτηριστική για την εποχή) διαπιστώθηκε μόνο μία φορά. Ως επί το πλείστον οι ταφές ήταν μεμονωμένες: ο νεκρός εναποτίθεται σε ύπτια θέση, συνήθως με τα χέρια δίπλα στα πλευρά και σπανιότατα διπλωμένα στο στήθος, ή -σε περιπτώσεις γυναικείων ταφών- με το ένα χέρι να ακουμπά στο αιδούιο. Αναγνωρίστηκαν μόνο τρεις διπλοί ενταφιασμοί, που αφορούσαν σε ένα ζεύγος παιδιών και δύο ζεύγη ενηλίκων, ενώ ανακομιδή οστών βεβαιώθηκε μόνο σε μία περίπτωση.

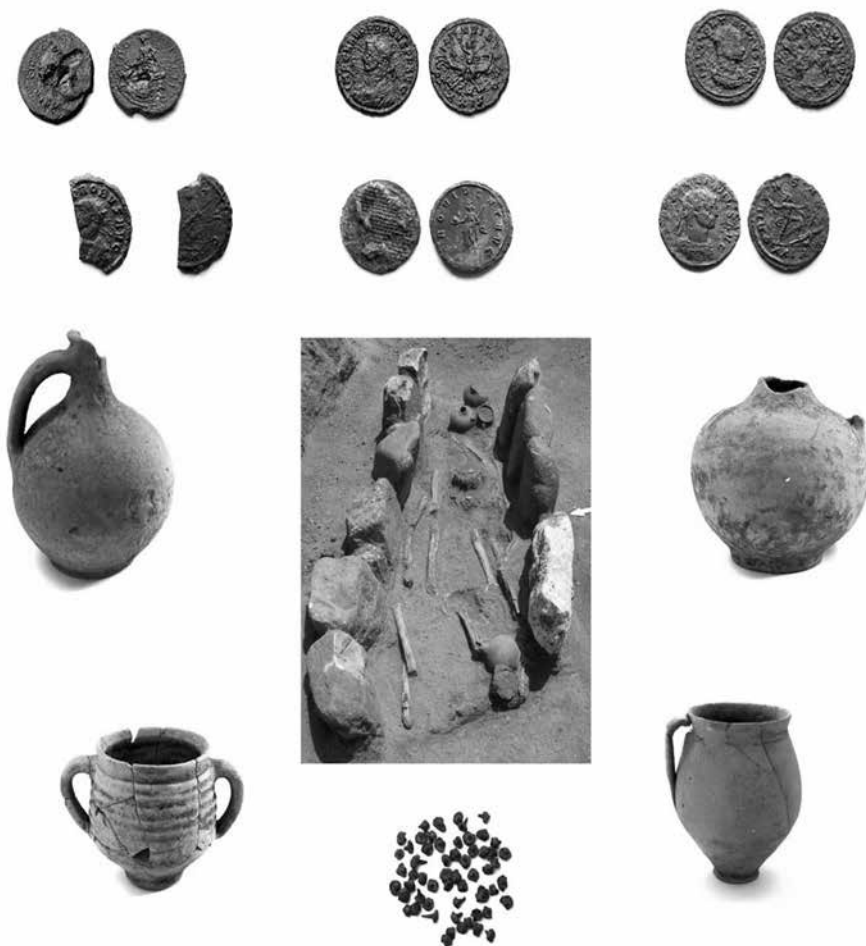
Η γενική εικόνα του ρωμαϊκού νεκροταφείου του «Κρουονερίου» αποπνέει μία αίσθηση σχετικής προχειρότητας και ένδειας, τόσο ως προς την κατασκευή των τάφων όσο και ως προς την κτέρισή τους³³, που περιορίζεται σε λίγα άβαφα και ακόσμητα αγγεία (κυρίως μικρές οινοχόες και κύπελλα), τρία μόλις λυχνάρια, δύο ειδώλια (ένα Αφροδίτης και ένα ταύρου), σιδερένια καρφάκια από τις σόλες των υποδημάτων, ένα ακέραιο γυάλινο μυροδοχείο και ένα χάλκινο δαχτυλίδι με διακόσμηση ανθεμίου στη σφενδόνη. Με το δεδομένο αυτό εντυπωσιάζει ο αριθμός

32. Από την περιοχή κυρίως των ποδιών και κατ' εξαίρεση της λεκάνης συλλέξαμε μία πυξίδα και τέσσερα ατρακτόσχημα μυροδοχεία, η τυπολογία των οποίων παραπέμπει στον ύστερο τρίτο προχριστιανικό αιώνα.

33. Μεγάλες ομοιότητες ως προς τις κατηγορίες ευρημάτων, την τυπολογία και τη χρονολόγησή τους παρατηρούνται ανάμεσα στο νεκροταφείο που παρουσιάζουμε στη θέση «Κρουονέρι» Ν. Κερδυλλίων και το ρωμαϊκό νεκροταφείο στη θέση «Στρόβολος», που αποκαλύφθηκε κατά τις εργασίες διάνοιξης της Εγνατίας οδού. Αναλυτικότερα, βλ. Π. Μάλαμα, Κ. Νταράκης, *Νεκροταφείο Ρωμαϊκών χρόνων στα Ν. Κερδύλλια Σερρών*, Θεσσαλονίκη 2008.

των ογδόντα οχτώ χάλκινων³⁴ και ενός ασημένιου νομίσματος³⁵, που τοποθετούν με ασφάλεια τη διάρκεια χρήσης του νεκροταφείου από τα μέσα του 2^{ου} αι. μ.Χ. μέχρι και το β' μισό του 4^{ου} αι. μ.Χ. και σκιαγραφούν τη χαρακτηριστική νομισματοκοπεία της εκάστοτε εποχής: τον 2^ο

Ο ΤΑΦΟΣ 26 ΚΑΙ ΤΑ ΚΤΕΡΙΣΜΑΤΑ ΤΟΥ

Εικ. 12. Ο T26 και τα κτερίσματά του. Ξεχωρίζει το νόμισμα με το μικρό κομμάτι μάλλινου υφάσματος.

34. Η θέση τους σε σχέση με τον νεκρό δεν είναι σταθερή, ενώ και ο αριθμός τους ποικίλει από τάφο σε τάφο. Συνήθως είναι συγκεντρωμένα σε μικρούς «θησαυρούς» στην περιοχή των χεριών, των ποδιών ή του στήθους, ενώ δεν λείπουν και τα μεμονωμένα παραδείγματα, τοποθετημένα κυρίως στο στόμα ή στην ευρύτερη περιοχή του κεφαλιού.

35. Πρόκειται για ασημένιο νόμισμα Φιλίππου Α', του 3^{ου} αι. μ.Χ. Πρβλ. H. Mattingly, E.A. Sydenham, C.H.V. Sutherland (επιμ.), *The Roman Imperial Coinage VI*, μέρ. III, αρ. 82, 78, Λονδίνο 1949.

αι. μ.Χ. αντιπροσωπεύουν εύλογα οι αυτόνομες κοπές Αμφίπολης και Θεσσαλονίκης, που τεκμαίρονται σποραδικά μέχρι και τα μέσα του 3^{ου} αι. μ.Χ. Από την εποχή αυτή και λόγω των οικονομικών συνθηκών τη σκυτάλη παίρνουν κατά αποκλειστικότητα τα μεγάλα αστικά κέντρα: ξεχωρίζει η Θεσσαλονίκη και λιγότερο η Κωνσταντινούπολη, η Κύζικος, η Σισκία και η Νικομήδεια.

Ολοκληρώνοντας την παρουσίαση του ρωμαϊκού νεκροταφείου των Ν. Κερδυλλίων, οφείλουμε να σταθούμε και στη σπάνια περίπτωση διατήρησης υφάσματος σε τρία χάλκινα νομίσματα³⁶ (εικ. 12). Εργαστηριακές μελέτες και περαιτέρω αναλύσεις έδειξαν ότι πρόκειται για μάλλινο ύφασμα, που πιθανότατα κάλυπτε τον νεκρό, και λόγω των κατάλληλων συνθηκών, διατηρήθηκε έστω και σε τόσο αποσπασματική κατάσταση, ερχόμενο σε επαφή με τα χάλκινα νομίσματα³⁷.

Αν θέλαμε, εν κατακλείδι, να κάνουμε μια γενική αποτίμηση σχετικά με τα ταφικά ανασκαφικά ευρήματα των ετών 2006-2008, θα λέγαμε ότι μέσα σε ένα πολύ περιορισμένο χρονικό διάστημα εργασιών ήρθαν στο φως αρχαιότητες που παρά την περιορισμένη τους έκταση και την κατά περίπτωση ταπεινότητά τους, καταδεικνύουν και αυτές τη διαχρονικότητα στην εγκατοίκηση του μικρού αυτού τμήματος του νομού Σερρών. Έκτοτε, η διαρκώς εντεινόμενη και καλά συντονισμένη ανασκαφική δραστηριότητα της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας έχει φέρει στο φως πολλές και σημαντικές αρχαιότητες σε ολόκληρη την έκταση του νομού, δείχνοντας με ηχηρό και αδιαμφισβήτητο τρόπο τη μεγάλη αρχαιολογική του σημασία και αφήνοντας πια τη βεβαιότητα ότι η σεργαϊκή γη φυλάσσει στο σύνολό της μυστικά αιώνων, που περιμένουν καρτερικά την αποκάλυψή τους.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΔ	Αρχαιολογικό Δελτίο
ΑΕΜΘ	Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και τη Θράκη
Έργον	Το Έργον της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας
ΠΑΕ	Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τα σχέδια έχουν γίνει από τους αρχιτέκτονες: Δ. Καλλιγά, Ζ. Αλ-Σααγιάχ και Ν. Χατζηδάκη

Οι φωτογραφίες είναι όλες τραβηγμένες από την υπογράφουσα, Ηλέκτρα Ζωγράφου, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης.

36. Το καλύτερα διατηρημένο ύφασμα βρέθηκε στον Τ26, όπως φαίνεται και στην εικόνα 12 του παρόντος κεμένου.

37. Αναλυτικότερα για την περιγραφή της μεθόδου ανάλυσης και των συμπερασμάτων αυτής, Ζωγράφου-Κυρανούδη, *ΑΕΜΘ* 22, 518-519.

ELEKTRA ZOGRAFOU

THE BURIAL FINDINGS IN AMPHIPOLIS AND THE WIDER AREA DURING THE YEARS 2006-2008

Abstract

During the period 2006-2008 three archaeological sites were located and excavated in the southern part of the prefecture of Serres.

Researches in the vicinity of Domiros revealed three groups of burials, consisting of pit-graves and plain cist-graves. Unfortunately some of them were looted, but according to the grave goods found in the intact ones, they can be dated from the late 6th to the late 4th century B.C.

On a low hill near the crossroads leading from the modern via Egnatia to the archaeological site of Amphipolis, a Macedonian tomb was found and excavated in the summer of 2006. The monument was looted, unfortunately more than once. Local limestone blocks were used for the construction of the tomb, consisting of a dromos (passageway), partly roofed, a rectangular antechamber and a main (burial) square chamber, both roofed with a barrel vault. Unfortunately the looters caused a great damage to the interior of the tomb. Two couches and a small cist made of local limestone were found in the main chamber, but the bones of the dead -belonging to at least 6 adults and a baby- and the burial goods were found scattered all over the tomb. The construction of the monument can be dated around the end of the 4th c. B.C. or the very beginning of the 3rd c. B.C. while it seems that it was multiply used until the middle of the 2nd c. B. C.

During the summer of 2008 a part of a roman cemetery were excavated at the location of "Kryoneri", in the region of N. Kerdyllia. Plain pit-graves and cist-graves were excavated. Given the impression of poverty that emerges from the poor number and the low quality of the grave goods found in the burials, it is surprising that 88 bronze and one silver coin were collected, dating the burials from the middle of the 2nd to the middle of the 4th c. A.D. On two of the coins were preserved remains of linen cloth, as the macroscopic analysis had shown.